STUDIES OF THE OTTOMAN DOMAIN

Cilt: 7 Sayı: 12 Şubat 2017 ISSN: 2147-5210
DOI Number: 10.19039/sotod.2017.59
www.thestudiesofotomandomain.com

ÇIKRIKÇI KÖYÜ'NDE (MANİSA) MESKENLER VE ÇEVRE İLİŞKİSİ

THE RELATIONSHIP BETWEEN DWELLINGS AND ENVIRONMENT IN ÇIKRIKÇI VILLAGE (MANİSA)

Mehmet ÜZÜLMEZ[1]
Ali YILMAZ[2]

Özet

Bu çalışmada Ege bölgesinde Manisa ili Turgutlu ilçesine bağlı Çıkrıkçı köyündeki meskenler ve çevre ilişkisi ele alınmıştır. Köydeki geleneksel meskenler ile köyün içinde bulunduğu coğrafi çevre arasında kuvvetli bir ilişkinin var olduğu görülür. Çevrenin mesken üzerindeki en önemli etkisi, meskenin yapımında kullanılan malzeme olarak kendini göstermektedir. Geleneksel meskenlerin inşasında en dikkat çekici özelliklerden biri, yöreye özgü bir duvar yapım şekli olan "depme duvar" dır. Çıkrıkçı köyünde meskenler genelde üç ya da dört tarafı duvarla çevrilmiş bir avlu içindedir. Avlu içinde ahır, samanlık, saya, fırın, gibi ev eklentileri yer alır. Köydeki geleneksel meskenler, coğrafi çevre şartlarını ve yerel kültürü yansıtması açısından ayrı bir önem taşımaktadır. Ancak, ulaşımın gelişmesi, şehirle ilişkilerin artması ve sosyoekonomik yapıdaki değişim vb. nedenlerle geleneksel meskenlerin yerini giderek yeni modern (betonarme) meskenler almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kır Meskenleri, Turgutlu-Manisa, Çıkrıkçı Köyü, Kırsal Yerleşme

Abstract

In this study, the relationship between dwellings and environment in Çıkrıkçı is handled, which is a village in Turgutlu district of Manisa province. It is seen that there is a strong relationship between the traditional dwellings and the environment in which the village is placed. The most important effect of environment on dwellings is seen as the material that is used in constructing the dwellings. One of the striking aspects of traditional dwelling construct is the "depme duvar" which is one of the constructing wall styles, particular to the region. The dwellings in Çıkrıkçı village is usually in a yard which is encircled with three or four walls. There are some household things inside the yard which are barn, hayloft, shoe-upper, bakehouse and etc. The traditional dwellings in the village has a special importance because they reflect the geographical conditions and local culture. However, due to transportation developments, rising relationships with city life, changes in socio-economic life, the modern (ferroconcrete) dwellings has substituted the place of the traditional dwellings. The modern dwellings and their usages are striking due to their reflection of socio-economic and cultural changes in rural life.

Keywords: Rural Dwellings, Turgutlu-Manisa, Çıkrıkçı Village, Rural Settlement

Giriş

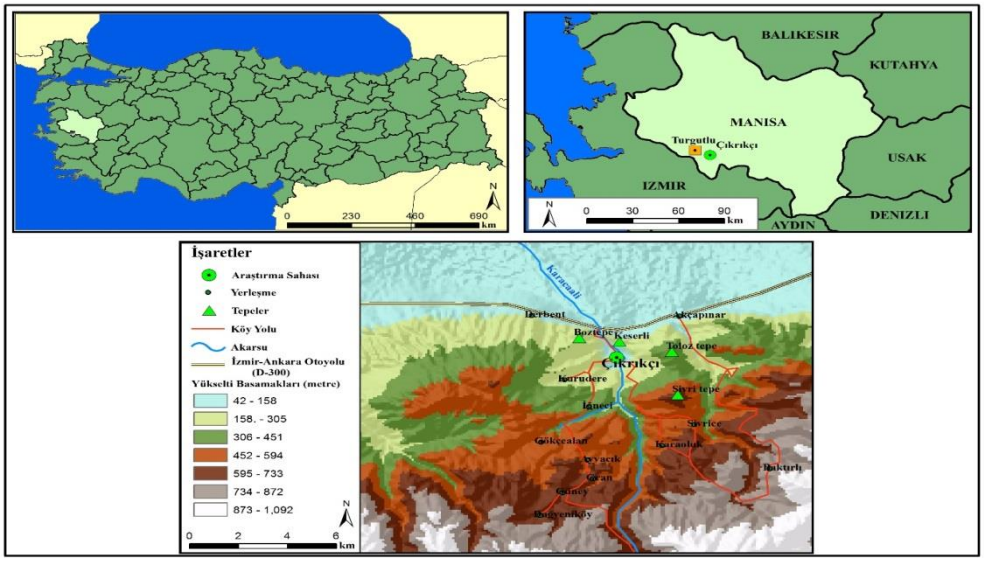
Kır meskenleri coğrafyanın özellikle yerleşme coğrafyasının en çok ilgi çeken konularındandır. Kırda insan-çevre etkileşimini açıkça yansıtan kır meskenleri, içinde bulundukları coğrafi çevrenin izlerini taşır. Bu özellikleri onların coğrafi açıdan

[1]Doktora Öğrenci Uşak Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak. Coğrafya Bölümü, mehmet_uzulmez@hotmail.com
[2]Prof. Dr. Uşak Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak. Coğrafya Bölümü, e-posta: ali.yilmaz@usak.edu.tr

taşıdıkları önemin esas nedenidir (Tanoğlu, 1963). Bu açıdan kır meskenleri incelenmesi gereken gerçek bir coğrafi olaydır. Kır meskenleri, iklim, jeolojik yapı, yeryüzü şekilleri, bitki örtüsü ve toprak özellikleri gibi, içinde yer aldıkları doğal çevrenin etkilerini taşır. Bunların yanı sıra, meskenleri yapan ve kullanan insanın ekonomik faaliyetlerinin, kültürünün ve sosyal ilişkilerinin de önemli etkileri vardır. Böylece meskenlerin yalnızca farklı coğrafi mekânlarda değil, homojen karakter taşıyan alanlarda, hatta aynı yerleşme ünitesi içinde bile farklı tip ve özellikte olabileceği (Sergün, 1986; 95) anlaşılmış olur. Kır yerleşmelerinde ailenin ekonomik faaliyeti ya da faaliyetleri daha çok meskenlerin eklentilerinde kendini gösterir. Ailenin ekonomik faaliyeti hayvancılık ise, ahır, samanlık gibi eklentiler ortaya çıkarken, tarıma bağlı olarak ambar, serender, tütün damı, tarım malzemeleri deposu gibi eklentiler ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan, kır meskenlerinin zaman içinde yapı, şekil ve kullanım bakımından önemli değişimler geçirdiği de bir gerçektir. Özellikle ulaşımın gelişmesi, şehirle ilişkilerin artması ve sosyoekonomik yapıdaki değişim, kır meskenlerinin değişimini de beraberinde getirmektedir. Böylece içinde bulunduğu coğrafi çevrenin şartlarını ve yerel kültürü aksettiren geleneksel meskenlerin yerini giderek yeni modern meskenler almaktadır. Kırdaki geleneksel meskenler ve kullanımı halk (yerel) kültürünü yansıtması açısından ayrı bir önem taşımaktadır. Modern meskenler ise, kırdaki sosyoekonomik ve kültürel değişimi yansıtması açısından dikkate değerdir.

1.Araştırma Sahasının Yeri

Bu çalışmanın araştırma sahasını oluşturan Çıkrıkçı köyü, Batı Anadolu'da Manisa ilinin Turgutlu ilçesi sınırları içinde yer almaktadır. Turgutlu ilçe merkezinin doğusunda, ilçe merkezine 12 km uzaklıkta bulunan köy Gediz Irmağının bir kolu olan ve güney-kuzey yönünde akan Karacaali deresi kıyısında kurulmuştur. Çıkrıkçı köyü güneyden Sivri Tepe, batıdan Boztepe, doğudan Toloz tepe ve Keserli tepe ile çevrilidir (Şekil 1). İzmir-Ankara karayolunun güneyinde, karayoluna yakın bir konumda yer alan köyün ilçe merkezi ile kolay bir bağlantısı bulunmaktadır. Devamlı bir kır yerleşmesi olan köyde 2015 yılı itibariyle toplam 921 kişi yaşamaktadır.

Şekil 1: Çıkrıkçı Köyü Lokasyon Haritası.

2. Çıkrıkçı Köyünde Yerleşmenin Kısa Tarihçesi

Çıkrıkçı köyünün bilinen yerleşme tarihi 1800'lü yılların başlarına kadar gitmektedir. Köy ve çevresine ilk yerleşenler Toros dağlarından gelen konar-göçer yörük aileleri olduğu bilinmektedir. İlk yerleşim yeri Çıkrıkçı köyünün şimdiki yerinin güneyinde Camiönü ve Tömbektepe olarak adlandırılan yerde olmuştur. Burada yerleşmenin zamanla büyümesi ve 1800'lü yılların sonunda sıtma hastalığı baş göstermesiyle yerleşmenin yeri kuzeye doğru, günümüzdeki yerine kaymıştır. Çıkrıkçı köyü ilk yerleşim zamanlarında üç parçadan oluşmaktaydı. Bunlar İğneci, Aşağı Kurudere (Çıkrıkçı'nın o zamanki ismi) ve Yukarı Kurudere'dir. İdari birim olarak muhtarlıkların ortaya çıkmasıyla bu üç köy tek muhtarlık altında toplanmış ve merkezi Aşağı Kurudere (Çıkrıkçı) olmuştur. Aşağı Kurudere ve Yukarı Kurudere köyleri Güvekliler, Kazınıklar ve Kurada isminde üç aşiretten meydana gelmektedir. Aşağı Kurudere'de iki su kuyusu bulunmaktaydı ve bu köyün sakinlerinden su kuyuları için çıkrık yapımı işiyle uğraşanlar olduğu için Çıkrıkçı isminin buradan gelindiği sanılmaktadır (Anonim). Yerleşmelerin bulunduğu sahada akan Karacaali deresi yerleşme sahasını ikiye bölmektedir. Derenin iki yakası arasında ulaşımı sağlayabilmek için o zamanın şartlarında kemerli bir taş köprü inşa edilmiştir. Bu köprü 1970'li yıllara kadar kullanılmış, 1970'li yıllarda motorlu kara taşıtlarının yaygınlaşmaya başlamasıyla köprünün bu tür araçların geçişine uygun olmadığı görüldüğünden, yaklaşık 350 metre kuzeydoğu tarafında yeni düz hatlı betonarme bir köprü inşa edilmiştir.

Çıkrıkçı köyü günümüzde Turgutlu ilçe merkezine yakınlığı ve ulaşım imkânlarına bağlı olarak çevresindeki diğer kır yerleşmelerinin geçiş yolu üzerinde merkezi bir konumda bulunmaktadır. Bu durum köyün ekonomik ve sosyal gelişimini olumlu yönde etkilemiştir. Günümüzde köyde ilk ve ortaokul, sağlık ocağı, kahvehaneler (5), bakkallar (5), marangoz (1), kaynakçı (2) ve motosiklet tamircisi (2) gibi çevresindeki köylere hizmet veren faaliyetler gelişmiştir. Köyden ilçe merkezine her gün düzenli aralıklarla gidiş-dönüş dolmuş seferleri vardır.

Fotoğraf 1: Çıkrıkçı Köyüne Güneyden Bakış, 2017.

3. Çıkrıkçı Köyünde Meskenler ve Coğrafi Çevre İlişkileri

Hemen her kır yerleşmesinde olduğu gibi Çıkrıkçı köyünde de meskenler ile coğrafi çevre arasında kuvvetli bir ilişkinin var olduğu görülür. Çevrenin mesken üzerindeki en önemli etkisi, meskenin yapımında kullanılan malzeme olarak kendini göstermektedir. Çevreden temin edilen taş, toprak ve ahşap malzemenin kullanılmasıyla meydana getirilmiş olan kır meskenleri içinde bulundukları çevrenin etkilerini açık şekilde yansıtmaktadırlar. Çıkrıkçı köyünde taş, toprak ve ahşap, meskenlerin inşasında kullanılan başlıca yapı malzemeleridir. Ancak bunlardan her birinin, sahip oldukları niteliklere, bol ya da az bulunmalarına, teminindeki kolaylık ya da zorluğa bağlı olarak değişik oranlarda kullanıldıkları görülmektedir. Çıkrıkçı köyünde mesken yapımında toprak ve ahşap yapı malzemeleri de kullanılmış olmakla birlikte, taş malzeme ağırlıktadır. Çevredeki diğer yapı malzemelerine (toprak ve ahşap) göre daha dayanıklı olan taşın yerleşmenin yer aldığı sahada bol bulunması ve kolay elde edilmesi bunda etkili olmuştur. Çıkrıkçı köyü Karacaali deresinin aktığı vadide, akarsuyun taşıdığı depolar üzerine yerleşmiştir. Akarsu yatağına yakın olmasından dolayı meskenlerin

inşasında buralardan sağlanan taş malzeme kullanılmıştır. Taşın özellikle evin temeli ve duvarların inşasında kullanıldığı görülür. Bazen tek katlı evlerin temelden çatıya kadar olan kısmı basit bir yapı tekniğiyle taştan inşa edildiği görülür (Fotoğraf 2). Bazen de temel ile birlikte mesken duvarlarının yarısına kadar taş kullanılmıştır.

Fotoğraf 2: Dış Duvarları Tamamen Taş ile Örülmüş Bir Mesken

Toprak, köydeki meskenlerin inşasında yaygın olarak kullanılan diğer bir yapı malzemesidir. Toprak yapı malzemesi olarak duvarların inşasında taş malzeme ile birlikte taşlar arasında harç olarak kullanıldığı gibi, topraktan kerpiç elde edilerek meskenlerin inşasında kullanılmıştır. Çıkrıkçı köyünün de yer aldığı sahada Neojen çökelleri Turgutlu formasyonu olarak adlandırılmaktadır. Alt ve üst Miyosen olarak kabul edilen Turgutlu formasyonu içerisinde kerpiç yapımına uygun kalınlıkları 1-8 metre arasında değişen kil içerikli seviyelere rastlanmaktadır (Yanık, Uz ve Esenli, 2006). Dolayısıyla köyün bulunduğu sahada mesken inşasında kullanılabilecek özellikte toprak bulunabilmektedir.

Toprak malzemenin mesken inşasında kullanımının en dikkat çekici şekli yörede halkın **''depme duvar''** olarak tanımladığı duvar inşasıdır. Bu yöreye özgü farklı bir duvar yapma tekniği olarak karşımıza çıkan depme duvar; taş temel üzerine ya da yarıya kadar (bir-bir buçuk metre) taştan yapılmış duvar üzerine bir kalıp çakıp, toprak, çakıl ve su ile yapılan karışımının (çamurun) bu kalıp içine dökülerek sıkıştırılması ile

yapılmaktadır. Daha sonra kalıp sökülerek düzgün bir duvar elde edilmektedir. Depme duvar geleneksel meskenlerin inşasında yaygın olarak kullanılan bir duvar yapma tekniğidir. Depme duvarın kalınlığı 40-50 cm, yüksekliği 1 ile 2 m. arasında değişmektedir. Genelde taş temel üzerinde çatıya kadar devam eden depme duvarın üst kısmında, çatının oturtulacağı yerde, duvar üzerine bir iki sıra kerpiç veya briket konulup, çatı sisteminin bunun üzerine oturtulduğu görülmektedir (Fotoğraf 3).

Fotoğraf 3: Çıkrıkçı Köyünde Altta Taş Temel ve Taş Duvar Üzerinde "Depme Duvar" İnşa Edilmiş Bir Meskenin Duvarı

Çıkrıkçı köyünde taş ve toprak malzeme ile yapılan meskenlerin inşası 1970'lere kadar devam etmiştir. 1970'lerden sonra bölgede briket ve tuğla sanayinin gelişmeye başlaması, köyde yaşayanların ekonomik durumundaki iyileşmeler ve şehirle ilişkinin artması, mesken yapımında taş ve toprak malzeme yerine tuğla, briket gibi modern yapı malzemeleri kullanımının yaygınlaşmasına neden olmuştur. Günümüzde meskenlerin yapımında daha çok tuğla kullanılmakta, briketle yapılan evlerde kışın ısınma sorunu yaşandığından briket kullanımından giderek vazgeçilmektedir. Briket daha çok ev eklentilerinde kullanılmaktadır.

Meskenlerin inşasında ahşap malzeme kullanım oranı düşüktür. Bunda her şeyden önce ahşap malzeme temin etmedeki zorluklar etkili olmaktadır. Ahşap özellikle

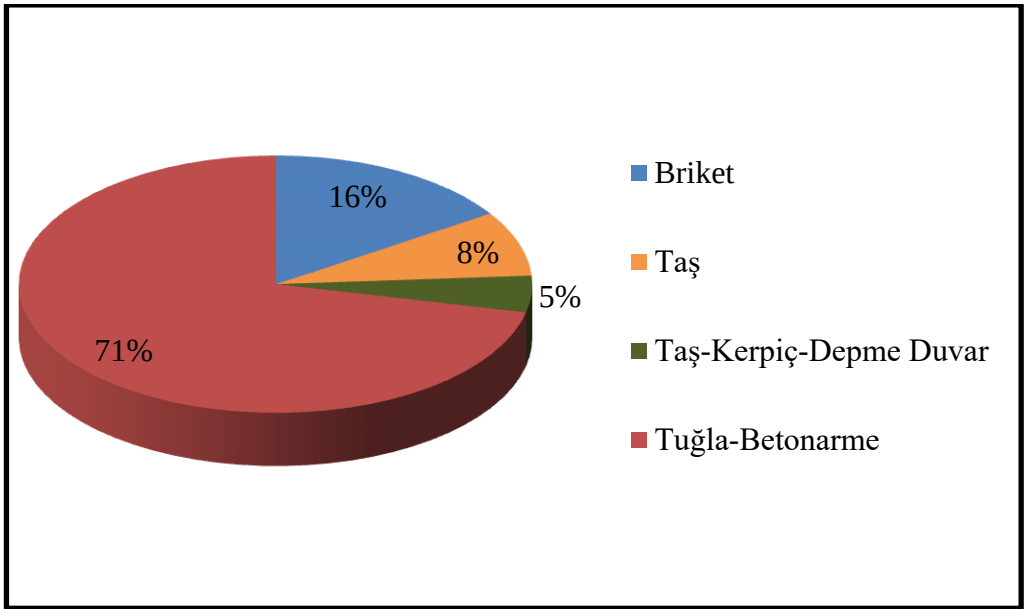
taban ve tavan döşemesi ve çatının inşasında kullanılmaktadır. Ahşap malzeme temininde çevrede bulunan ağaç türlerinden faydalanıldığı görülmektedir. Çıkrıkçı köyü ve çevresi Akdeniz iklim bölgesi içinde yer aldığından, yörede Akdeniz bitki örtüsü egemendir. Köy çevresinde kızılçam ormanları ve maki bitki örtüsü içinde yer alan zeytin, kermez meşesi, laden ve akarsu kenarlarında ise söğüt, kavak gibi ağaçlar yaygınlık göstermektedir. Çıkrıkçı köyü meskenlerinde çevrede var olan kızılçam ve kavak ağaçlarından elde edilen ahşap malzemenin özellikle çatı, tavan, kapı, pencere yapımında kullanıldığı görülmektedir. Günümüzde ormanlardaki devlet kontrolüne bağlı olarak kızılçam temin etmek güçtür. Daha ekonomik ve kolay işlenmesi nedeniyle kavak ağacından elde edilen malzemeler tercih edilmektedir. Köyde yapımı daha eskiye dayanan evlerde, gerek ekonomik durumun iyi olmamasından, gerekse ağaç temin etmedeki güçlüklere bağlı olarak, oda tavanlarının yapımında Karacaali deresi kenarlarında yetişen "kargı" denilen kamışlardan yararlanıldığı görülmektedir. Bu kamışlar oda tavanındaki kirişler üstüne serilerek, üzerlerinin topraktan elde edilen çamur ile sıvanmasıyla (kaplanmasıyla) tavan oluşturulmuştur.

1970'li yıllara kadar köydeki meskenlerin büyük bölümünü geleneksel meskenler (taş-kerpiç-depme duvar karışımı meskenler ile tamamı taş meskenler) oluşturmakta iken, zaman içinde yenilenme eğilimleri, tuğla-betonarme binaların sayısını giderek artırmıştır. Taş-kerpiç-depme duvar meskenler uzun ömürlü olmadığından çoğu günümüze kadar ulaşamamıştır. Zaman içinde harap olan bu meskenlerin yerini modern tuğla-betonarme evler almaktadır. Günümüzde Çıkrıkçı köyünde yer alan toplam 305 adet meskenin yapı malzemesi olarak dağılımına bakıldığında, en büyük grubu %71 ile tuğla-betonarme meskenler oluşturmaktadır. Daha sonra sırasıyla %16 ile briket, %8 ile taş ve %5 ile taş-kerpiç-depme duvar yapılı meskenler gelmektedir (Tablo 1 ve Şekil 2).

Tablo 1: Yapı Malzemelerine Göre Meskenlerin Dağılımı

.

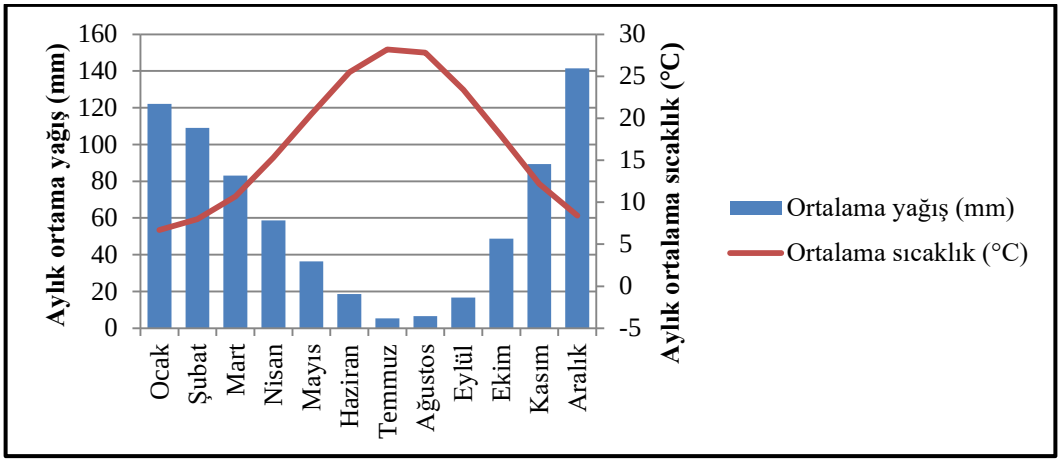
Briket	Taş	Taş-Kerpiç-Depme Duvar	Tuğla-Betonarme	Toplam
8	25	14	218	305

Şekil 2: Yapı Malzemelerine Göre Meskenlerin Dağılımı

Çıkrıkçı köyü, içinde yer aldığı Akdeniz iklimi bölgesinin karakteristik iklim özelliklerini yansıtır. Yazları sıcak ve kurak, kışları ise ılık ve yağışlı geçen köyde şiddetli soğuk, aşırı kar yağışı ve don olayları pek görülmemektedir. Bu durumun meskenlerin yapımını kolaylaştırdığı söylenebilir. Yerleşmeye en yakın Manisa ili meteoroloji istasyonu verilerine göre ortalama en yüksek sıcaklık (28.2 °C) temmuz ayında görülmekte, en fazla yağış (141.5 mm) ise aralık ayında düşmektedir. Ortalama olarak en düşük sıcaklık (6.7 °C) ocak ayında, en az yağış (5.4 mm) ise temmuz ayında düşmektedir (Şekil 3). Çıkrıkçı köyünde yazları sıcak geçtiğinden yazın evlerin daha serin olması açısından meskenlerde genelde çatı bulunur. Bununla birlikte, yeni yapılan bazı meskenlerde çatı yoktur. Bu meskenlerde aileler ürettikleri biber, domates, üzüm, incir vb. çeşitli sebze ve meyveleri meskenin damında kurutmak için çatı yapmamışlardır. Düz damlı meskenlerde kışın yağıştan dolayı çatıda suların birikerek tavandan sızması ve sıvalarda dökülmeler görüldüğünden bu meskenlere sonradan çatı yapıldığı da görülmektedir.

Köyde kış mevsimi çok soğuk geçmemekle birlikte, kışın soğuktan korunmak ve daha iyi yalıtım sağlamak düşüncesiyle dış duvarların, iç bölme duvarlarından daima kalın inşa edildikleri görülür. Arsanın konumu ve yol durumuna bağlı olarak değişmekle birlikte, güneşten daha fazla faydalanmak açısından evlerin ön cephesinin mümkünse güney yöne bakmasına özen gösterilmiştir. Yine meskenin pencereleri daha çok güney, doğu ve batı cephelerde olmasına dikkat edildiği görülür. Kuzey cephelerinde ise az sayıda ve daha küçük pencereler yer almaktadır.

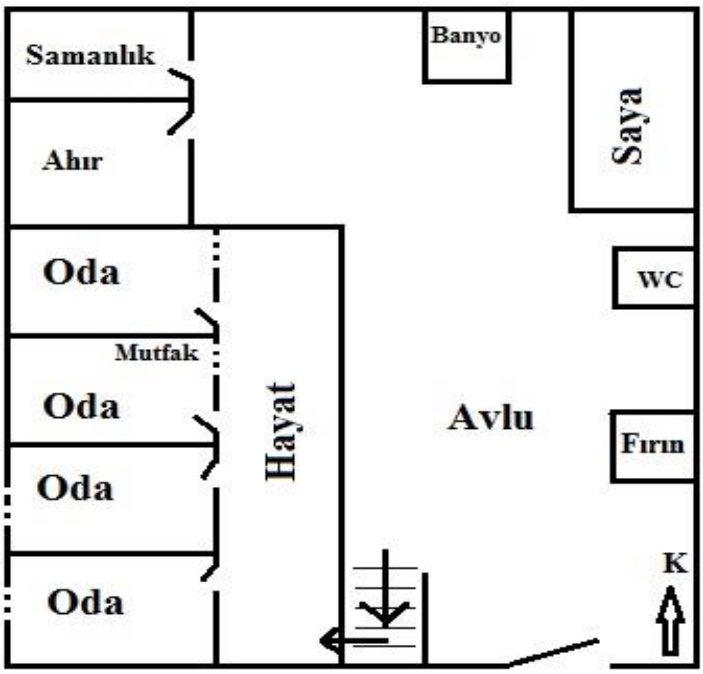
Şekil 3: Manisa Uzun Yıllık Ortalama Sıcaklık-Yağış Grafiği (1960-2016)

Çıkrıkçı köyünde meskenlerin inşasında doğal çevrenin yanı sıra, meskeni yapan kişilerin/ailenin ekonomik, sosyal ve kültürel özelliklerinin de etkileri görülür. Köyün geleneksel meskenleri, özellikle geçmişte gelir durumunun düşüklüğü, fakirliğe bağlı olarak genelde tek katlı, sade, gösterişten uzak, basit şekilde yapılmıştır. Zenginlik belirtisi olan geniş, çok odalı evlere rastlanmaz. Meskenler genelde bir aileyi barındıracak genişliktedir. Özellikle geçmişte geniş aile yapısına ve aile bağlarının kuvvetli olmasına bağlı olarak, evin erkek evlatlarından birisi evlendiğinde aynı evde anne babasıyla birlikte oturması, eve yeni oda eklenerek evin genişletilmesi çokça görülen bir durumdur. Eğer ailenin ekonomik durumu iyi ve evin avlusu geniş ise, yeni evlenenler için avlu içine ayrı bir ev yapılmakta, böylece bir avlu içinde iki mesken yer almaktadır. Ancak son dönemde, çalışma şartlarındaki değişmeler, köyden ayrılma ve çekirdek aile yapısına bağlı olarak, aynı evde ya da aynı avluda iki ailenin yaşamasına pek rastlanmaz. Yine son dönemde, gerek ekonomik durumunun iyileşmesi, gerekse betonarme ev yapımına bağlı olarak iki katlı, gösterişli, modern evler inşa edildiği görülmektedir.

4. Başlıca Mesken Tipleri

Çıkrıkçı köyünde sayıları giderek azalmakla birlikte, taş-kerpiç-depme duvar karışımı meskenler ile taş meskenler köyün içinde bulunduğu coğrafi şartları içinde gelişmiş, geçmişte yaygın olan meskenlerdir. Bu meskenler tek katlı, daha çok kare şeklindedir. Meskenin dış duvarları çevreden temin edilen ve genelde herhangi bir işlemden geçirilmemiş taşlardan örülmüştür. Duvarın yarıdan üst kısmı ise genelde topraktır. Duvarın ayakta kalabilmesi ve sağlamlık açısından kalın yapıldığı görülür. Evin genişliği ailenin sosyoekonomik durumuna göre değişebilmekle birlikte, normal

şartlarda bir aileyi barındıran ev üç ya da dört oda ve hayat olmak üzere dört-beş bölümden meydana gelir. "Hayat" evin ön kısmında boydan boya uzanan, cephe kısmı açık (iç balkon gibi) yazlık bölümdür. Eve "hayat" denilen bölümden girilir. Eve gelenler burada karşılanır, Evin odaları hayata açılır. Oda pencereleri küçük ve kare şeklindedir. Oda kapıları normal bir büyüklüktedir. Oda duvarları kerpiçten inşa edilmiştir. Odanın birisi genelde oturma odası olarak kullanılır ve evin en önemli bölümüdür. Evin baştan mutfak olarak planlanmış bir bölümü yoktur. Mutfak bazen evin odalarının birinde, bazen de "hayat" bölümünün bir köşesindedir. Banyo ve tuvalet evden ayrı avlu içinde yer alır (Şekil 4). Meskenin içi ve dışı mayalanmış çamur içine saman katılarak yapılmış sıva maddesi ile sıvanmakta ve üzeri kireç ile boyanmaktadır. Çıkrıkçı köyünde meskenler genelde üç ya da dört tarafı duvarla çevrilmiş, genişliği arazi mülkiyet yapısına göre değişen avlu içinde yer alır. Avlu duvarı taş, briket veya kerpiçle örülmüştür. Çoğunlukla yüksekliği 1,5 metrenin üzerindedir. Avlu içinde ahır, samanlık, saya ve fırın gibi ev eklentileri yer alır. Bunların yanı sıra, geleneksel meskenlerde banyo ve tuvalet evin dışındadır ve evden uzakta avlunun bir köşesinde yapılmıştır. Evin avlusuna dışarıdan bir ya da iki kapı ile girilmektedir. İki kapılı olan yerlerde, bir kapı insanların girişi için olurken, ikinci kapı mesken sahibinin araçlarının girişi içindir. Eskiden bu kapı at arabası ve öküz kağnılarının geçmesi için kullanılırken, günümüzde traktör, taksi, dolmuş gibi araçlar girişi için kullanılmaktadır.

Şekil 4: Fotoğraf 3'deki Meskene Ait Ev ve Avlu Kullanım Planı (ölçeksizdir).

Çıkrıkçı köyünde meskenlerin çoğunlukla kare planlı olmasından dolayı çatıları genelde dört yöne eğimli çatı şeklindedir. Dikdörtgen planlı meskenlerde çatı dört yöne eğimli olabildiği gibi iki yöne eğimli de olabilmektedir. Avluda yer alan ev eklentileri genelde basit şekilde yapılmış tek yöne eğimli çatı ile örtülüdür. Evlerin çatıları çok eğimli değildir. Geleneksel meskenlerde çatı örtüsü oluklu kiremittir (Fotoğraf 4). Evlerin saçakları meskenin yağıştan korunması için geniş yapılmıştır.

Fotoğraf 4: Çatısı Oluklu Kiremitle Örtülü Geleneksel Bir Mesken.

5. Ev eklentileri

Çıkrıkçı köyünde evlerin önemli bir eklentisi "saya"dır. Saya, evin avlusu içinde, eve bitişik ya da ayrı olarak yapılmış, üç tarafı duvarla çevrili, cephe tarafı açık ya da basit bir şekilde ahşap malzemeden yapılmış bir yapıdır. Sayanın büyüklüğü avlunun genişliğine bağlı olarak değişmekle birlikte, ortalama bir oda büyüklüğündedir. Eskiden taş ya da kerpiç ile yapılan sayalar, günümüzde briket ve tuğladan yapılmaktadır. Tek yöne eğimli bir çatıya sahip olan sayanın çatı örtüsü geçmişte eski tip oluklu kiremit iken, günümüzde daha çok çinko saç malzemeden oluşmaktadır (Fotoğraf 5). Saya genellikle tarım araç gereçlerinin konulduğu yerdir. Yine, depo, odunluk ve traktör gibi motorlu taşıtların garaj yeri olarak da kullanılmaktadır. Bunların

yanı sıra, avlu içinde küçükbaş hayvanlar için "Ahıl" (köyde "ağıl" manasında kullanılmaktadır) eklentisinin bulunmadığı evlerde, gerekli olması durumunda sayanın bir bölümünün tahta ya da ağaç dallarıyla çevrilerek küçükbaş hayvanların (koyun/keçi) konulduğu da görülür. Türkiye'nin çeşitli yerlerinde kır yerleşmelerine ilişkin yapılan çalışmalarda saya, hayvancılık (küçükbaş hayvancılık) faaliyetine bağlı olarak köy dışında gelişmiş, köye bağlı bir iskân şekli olarak tanımlanmaktadır (Köse, 1995; 334, Yazıcı, 1998; 103, Kılıç ve Başkaya, 2016; 132). Çıkrıkçı köyündeki saya eklentisi bu haliyle gerek fonksiyon gerekse konum ve şekil olarak Türkiye'nin değişik yerlerindeki saya yerleşmelerinden farklılık gösterir.

Fotoğraf 5: Avlu İçinde Bulunan Saya Eklentisi.

Köyde evlerin avlusu içinde yer alan diğer eklentiler ahır ve samanlıktır. Geçmişte Çıkrıkçı köyünde hayvancılık başlıca geçim kaynaklarından biri iken, günümüzde köyün temel geçim kaynağı tarımdır. Hayvancılık, birçok aile için önemli bir ekonomik faaliyet değildir. Bununla birlikte, gerek ek gelir sağlamak, gerekse kendi ihtiyacını karşılamak için birkaç baş hayvan beslenilmesi söz konusu olduğundan, ev eklentisi olarak ahır ve samanlık varlığını sürdürmektedir. Bazı evlerde, özellikle küçükbaş hayvancılık yapılan evlerde, köylülerin deyişiyle "ahıl" (ağıl) olarak adlandırılan başka bir eklenti de yer alır. Ahır, samanlık ve varsa ahıl eklentileri çoğu

zaman birlikte bir çatı altındadır. Ancak, avlunun şekline ve büyüklüğüne göre ayrı da olabilmektedir. Bunlardan ahır, daha çok büyükbaş hayvanların barındırıldığı yerdir. Samanlık, saman ve diğer hayvan yemlerinin konulduğu yerdir. "Ahıl" ise, genel olarak küçükbaş hayvanların konulduğu, beslendiği yerdir. Bu eklentiler fazla büyük değildir. Ahıl en fazla 15-20 koyunu veya keçiyi alabilecek büyüklüktedir (Fotoğraf 6). Köyde sürü şeklinde koyun ya da keçi besleyen aile yoktur. Küçükbaş hayvan besleyen ailelerin ortalama hayvan sayısı 5-10 başı geçmemektedir. Ahır birkaç büyükbaş hayvanın kalabileceği büyüklüktedir. Köyde hayvancılığın giderek terk edilmesiyle bu eklentiler bazen yıkılmakta bazen de depo olarak kullanılmaktadır. Yeni yapılan meskenlerde eğer aile hayvancılıkla uğraşmıyor ise, ahır ve samanlık gibi eklentiler yapılmamaktadır. Bu aileler zaman zaman kendi ihtiyaçlarına yönelik hayvan beslemek istediklerinde, saya eklentisi içinde basit bir şekilde etrafı çitle veya duvarla çevrili bölmelerde (bir nevi ahıl ya da ahır yapılarak) beslenmektedirler.

Fotoğraf 6: Avlu İçinde Bulunan Küçükbaş Hayvan Ahılı.

Avlu içinde yer alan bir başka eklenti ekmek fırınlarıdır. Geleneksel meskenlerin bir kısmında avluda baca/ocak bulunur ve bu ocaklarda saç üzerinde bazlama, yufka türü ekmek yapıldığından ayrıca fırın yer almaz. Fırın daha çok daha yakın zamanda

yapılmış meskenlerde görülmektedir. Bu meskenlerde avlu içine çeşitli büyüklüklerde fırınlar yapılmakta ve aile kendi ekmek ihtiyacını karşılayacak şekilde belirli aralıklarla ekmeğini pişirmektedir. Fırınların üst kısmı genellikle kubbe şeklinde olmayıp, düz tavanlı olarak inşa edilmektedir. Fırınların yapımında tuğla, çimento, kireç gibi yapı malzemeleri kullanılmaktadır. Fırınlar çok büyük değildir. Yaklaşık üç-beş tepsi girecek büyüklüktedir (Fotoğraf 7).

Çıkrıkçı köyünde ev eklentilerinin konumu ve büyüklükleri avlunun büyüklüğüne ve şekline göre değişebilmektedir. Ayrıca, her meskende bu eklentilerin tamamı bulunmayabilir. Örneğin hayvancılık yapılan meskenlerde ahır, samanlık gibi eklentiler mevcut iken, hayvancılık yapılmayan evlerde bu eklentiler mevcut değildir.

Fotoğraf 7: Avlu İçinde Yer Alan Ekmek Fırını.

6. Yeni (Modern) Meskenler

Türkiye kırlarında olduğu gibi, Çıkrıkçı köyünde de zaman içinde ekonomik, sosyal ve kültürel değişimler yaşanmaktadır. Bu değişimin en gözle görünür şekillerinden birisi de hiç şüphesiz kır meskenlerindeki değişimdir. Geçmişte, yöredeki kır yaşamını, insan-çevre ilişkini en güzel şekilde yansıtan kır geleneksel meskenlerin yerini, yörenin coğrafi özeliklerini yansıtmayan, şehir evlerini hatırlatan, yeni betonarme evler almaktadır. Çıkrıkçı köyünde yeni (modern) meskenlerin inşa

malzemesi olarak, yakın çevre etkilerinden büyük ölçüde kurtuldukları görülür. Ulaşımdaki gelişmeler, şehirle temasın artması ve ailelerin ekonomik durumlarındaki iyileşmeler, mesken yapımında tuğla, çimento, demir gibi modern yapı malzemelerinin kullanımını artırmaktadır. Yapı malzemesi bakımından görülen bu değişiklik yanında, yeni meskenlerin eskilere nazaran daha geniş ve daha yüksek oldukları görülür Yeni meskenler tek katlı oldukları gibi, iki katlı da olabilmektedir. Yeni meskenlerde alt kat genelde depo olarak kullanılmaktadır. Üst kat asıl oturulan kısımdır. Evin iç kullanımı açısından, eski ile yeni arasında büyük değişiklikler görülmez. Yeni evlerde tuvalet içerde yer almıştır ve banyo ile birlikte bir bölüm teşkil eder. Bununla birlikte, gün içinde avlu içerisinde vakit geçiren hane halkının veya dışarıdan gelen kişilerin ev içine girmeden ihtiyacını gidermesi düşüncesiyle avluda ayrıca bir tuvalet yer alır. Bunların yanı sıra, eski evlerden farklı olarak yeni evlerde cephede genişçe bir balkon yer alır. Yeni meskenlerde kapı ve pencere yapımında ağaç malzeme yerini modern yapı gereçlerine (pvc, demir vb.) bırakmıştır. Yeni meskenlerde bazen çatı yoktur, düz damlı olarak inşa edilmektedir (Fotoğraf 8). Düz damlar, damı teras gibi kullanmak, üzerinde biber, incir, üzüm gibi sebze ve meyveleri kurutmak, çamaşır asmak ve sıcak yaz aylarında akşamları serinlemek gibi amaçlarla yapılmaktadır. Ancak, kışın yağmur sularının damlarda birikerek ev içine sızması nedeniyle, düz damlı yapılan meskenlerin üzerlerinin sonradan bir çatı ile kapatıldığı da görülmektedir. Sonradan eklenen bu çatılar biraz yüksek yapılmakta, çatı katı evin kileri olarak kullanılmaktadır. Modern meskenlerde çatı örtüleri de değişime uğramıştır. Çatıdaki eski oluklu kiremitlerin yerini marsilya tipi kiremitler almaktadır. Marsilya tipi kiremitler oluklu kiremitlerden sağlamlık ve çatının üstünde düzgün oturmasından dolayı tercih edilmektedir. Bazen de ucuz ve kullanışlı olmasından dolayı saç örtü kullanılmaktadır.

Fotoğraf 8: Düz Damlı Yeni (Modern) Bir Mesken

Çıkrıkçı köyünde ”yeni (modern) meskenler” olarak tanımladığımız demir, çimento ve tuğladan örülmüş betonarme evler giderek çoğalmaktadır. Yörenin karakteristik taş ve toprak meskenlerinin yerini alan bu meskenler, köyün görünümüne giderek hâkim olmaktadır. Günümüzde köydeki meskenlerin büyük bölümünü betonarme evler oluşturmaktadır. Modern betonarme meskenlerin artmasında, köydeki yenilenme eğilimlerinin yanı sıra, özellikle son dönemde Sivrice, Karaoluk, Baktırlı, İğneci, Kurudere gibi köylerden Çıkrıkçı köyüne yaşanan göçler de etkili olmaktadır. Çıkrıkçı köyünün ilçe merkezine yakınlığı, ulaşım ve ekonomik gelişmişliğine bağlı olarak bu köylerden gelip yerleşenler olmaktadır. Köye sonradan yerleşen bu aileler köyün kenar mahallelerinde yeni betonarme evler inşa etmektedirler.

Köydeki meskenler zaman içinde şekil ve inşa malzemesi yönünden oldukça değişikliğe uğramalarına karşılık, evlerin eklentilerinde fazla bir değişim görülmez. Ev eklentilerindeki en büyük değişim yapı malzemesidir. Toprak ve taş malzemenin yerini tuğla, briket almaktadır. Fonksiyon ve şekil bakımından önemli bir değişim görülmemektedir.

Sonuç ve Tartışma

Batı Anadolu'da Manisa ilinin Turgutlu ilçesi sınırları içinde yer alan Çıkrıkçı köyünün Toros dağlarından gelen konar-göçer yörük aileler tarafından kurulduğu bilinmektedir. Çıkrıkçı köyündeki geleneksel meskenler ile köyün içinde bulunduğu coğrafi çevre arasında kuvvetli bir ilişkinin var olduğu görülür.

Çevrenin mesken üzerindeki en önemli etkisi, meskenin yapımında kullanılan malzemedir. Çıkrıkçı köyünde, taş, toprak ve ahşap meskenlerin inşasında kullanılan başlıca yapı malzemeleridir. Ancak bunlardan her biri sahip oldukları niteliklere, bol ya da az bulunmalarına, teminindeki kolaylık ya da zorluğa bağlı olarak değişik oranlarda kullanıldıkları görülmektedir. Taşın gerek kolay ve ucuz elde edilmesi, gerekse sağlamlığı nedeniyle meskenlerin temel ve duvarlarının inşasında bolca kullanıldığı görülür. Köy yakınlarında killi toprakların varlığı, kerpiç kullanımını artırmıştır.

Mesken inşasında toprağın yapı malzemesi olarak kullanımının en dikkat çekici şekli, yörede "depme duvar" olarak adlandırılan duvar yapımıdır. "Depme duvar" bu yöreye has bir duvar yapım şekli olarak ortaya çıkmaktadır. Köydeki geleneksel meskenlerin büyük bölümü taş temel üzerine depme duvar şeklinde yapılan meskenlerdir. Meskenlerin inşasında yapı malzemesi yönünden görülen bu ortak özelliklerle birlikte, meskenlerde yaşayan insanların ekonomik faaliyetlerine, sosyoekonomik durumuna bağlı olarak da farklılıklar görülmektedir.

Köyde meskenler genelde üç ya da dört tarafı duvarla çevrilmiş, genişliği arazi mülkiyet yapısına göre değişen avlu içinde yer alır. Avlu geleneksel Türk evinin karakteristik bir özelliğidir (Köse, 2007; 32). Avlu içinde saya, ahır, samanlık ve fırın gibi ev eklentileri yer alır.

Köydeki meskenlerin zamanla çeşitli faktörlerin etkisi altında değişikliğe uğradığı da bir gerçektir. Geçmiş dönemlerde kapalı ekonomik yapı, gelir düzeyinin düşük olması, ulaşım zorluğu vb. nedenlerle meskenler daha çok çevreden elde edilen malzeme ile yapılırken, sonraları ulaşımdaki gelişmeler, ekonomik durumun iyileşmesi ve şehirle ilişkilerin artması gibi nedenlerle, yeni (modern) betonarme evler giderek çoğalmıştır.

Eski geleneksel meskenler, yakın coğrafi çevrenin izlerini ve yerel kültürel özellikleri göstermesi açısından dikkate değer yapılar olduğu gibi, yeni (modern) meskenler, uzak çevre etkilerini ve köydeki sosyoekonomik değişimi göstermesi açısından önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Abdullah Köse, "İvrindi Çevresinde Saya Yerleşmeleri", *Doğu Coğrafya Dergisi* 1995; 1 (1) s: 314-335.

Abdullah Köse, "Balıkesir Çevresinde Geleneksel Kırsal Avlu Peyzajı ve Değişimi", *Doğu Coğrafya Dergisi*, 2007; 12 (18), s: 7-38.

Ali Tanoğlu, *Nüfus ve Yerleşme*, İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayınları, No: 4, 1969, s: 5.

Gürsel Yanık, Bektaş Uz, Fahri Esenli, "Turgutlu (Manisa) Yöresi Neojen Çökellerinin Jeolojisi", *İstanbul Teknik Üniversitesi Dergisi*, 2006; 5 (2), s: 49-58.

Hakkı Yazıcı, *Orta Sakarya Vadisi'nin Coğrafi Etüdü (Yenice-Alpagut Arası),* Anadolu Üniversitesi Yayınları No:1040, Eskişehir, 1998.

Taner Kılıç ve Zafer Başkaya, "Bilecik İlinde Saya Yerleşmeleri", *Turkish Studies Dergisi*, 2016; 11 (18), s: 113-134.

Ümit Sergün, *Kocaeli Yarımadasında Kırsal Yerleşme*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fak. Yay. No: 3370, 1986, s. 95.